

Het uur van de vergelding.^o

Vlaamse activisten voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van het Leger
(23 januari tot 30 juni 1919). Deel 2

JOS MONBALLYU

Hierna volgt het tweede deel van de bijdrage van Jos Monballyu omtrent de gerechtelijke vervolging van de activisten. Het eerste deel van die bijdrage verscheen in het laatste nummer van de vorige jaargang van *Wt*.

5. APRIL 1919: EEN DRUKKE VERVOLGINGSMAAND VOOR DE KRIJGSRAAD VAN HET GROOT HOOFDKWARTIER

De bestraffing van de misdaden tegen de veiligheid van de Staat door de militaire rechtbanken kreeg vanaf het einde van de maand februari 1919 heel wat kritiek te verduren van zowel de gewone burgers, de vervolgte burgers als de vervolgende krijgsauditoraten. De gewone burgers beklaagden zich erover dat de bestraffing veel te traag en veel te mild verliep,⁸² de vervolgte burgers dat zij na hun aanhouding niet, zoals in de gewone strafzaken, maandelijks konden verschijnen voor een onafhankelijke instantie (Raadkamer in eerste aanleg en Kamer van Inbeschuldigingstelling in hoger beroep) die oordeelde over de noodzakelijkheid van hun verdere aanhouding⁸³ en de krijgsauditoraten dat de krijgsraden niet de

^o De titel is een parafrasering van de volgende tekst uit het rapport aan de koning voorafgaand aan de besluitwet van 8 april 1917 die de bestraffing van activisten aanscherpte: *“Voor de verraders die er niet voor gevreesd hebben hunne hand in die van de verdrukker van hun Vaderland te leggen, noch een zoo bedroevende schaduw af te werpen op de fiere houding hunner medeburgers, zal het uur van de boetedoening slaan, wanneer voor de anderen het uur van de verlossing zal gekomen zijn.”* In: *Verzameling van Wetten en Koninklijke besluiten* (voortaan afgekort als *VWKB*), 1917, p. 189.

82. *Annales parlementaires*, 1918-1919, Chambre, 13 februari 1919, pp. 279-289; *Annales parlementaires 1918-1919*, Chambre, 26 februari 1919, pp. 375-376; L. Van Ypersele, *La justice au miroir de l'opinion: lenteur et impunité*, in: X. Rousseaux & L. Van Ypersele (ed.), *La patrie crie vengeance! La répression des “inciviques” belges au sortir de la Grande Guerre 1914-1918*, Louvain-la Neuve, 2008, pp. 89-101.

83. De wet van 20 april 1874 op de voorlopige hechtenis had deze belangrijke waarborg voor een goede strafrechtsbedeling alleen in de gewone strafrechtspleging ingevoerd, niet in de militaire strafrechtspleging. In deze laatste bleef de beslissing over een verdere aanhouding hoofdzakelijk

mogelijkheid hadden om voortvluchtige incivieken bij verstek te veroordelen⁸⁴ waardoor vele strafdossiers noodzakelijkerwijs bleven liggen en het publiek ten onrechte de indruk kreeg dat het militair gerecht bijna niet of veel te traag werkte.⁸⁵

Om al die problemen op te lossen overwoog Minister van Justitie Emile Vandevelde eerst nog om het aantal krijgsraden en het personeel van de krijgsauditoraten sterk uit te breiden, maar na een interventie in de Kamer van Volksvertegenwoordigers van oud-minister van Justitie Henry Carton de Wiart die in 1916 aan de wieg stond van de invoering van de jurisdictie van de militaire rechtbanken voor misdrijven tegen de veiligheid van de Staat die door gewone burgers waren gepleegd,⁸⁶ besloot hij ten slotte dat de gewone rechtbanken opnieuw bevoegd moesten worden voor die misdrijven. Op 3 april 1919 diende hij daartoe een wetsvoorstel in de Kamer van Volksvertegenwoordigers in,⁸⁷ dat op 16 april 1919 in deze kamer en op 29 april 1919 door de Senaat werd goedgekeurd en op 30 april 1919 door de koning werd bekrachtigd.⁸⁸

Hoewel het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier heel goed op de hoogte was van deze geplande bevoegdheidswijziging, liet het zich hierdoor helemaal niet beïnvloeden. Integendeel, precies in deze maand april 1919 bracht dit krijgsauditoraat het grootste aantal burgeractivisten voor de krijgsraad.

Dat was onder meer het geval voor Aloïs Bruwier uit Ichtegem (West-Vlaanderen)⁸⁹ en Raf Van de Velde uit Kalken (Oost-Vlaanderen), twee artsen die zich tijdens de oorlog heel actief hadden ingezet voor de Vlaamse zaak. Bruwier liet zich zelfs aanduiden tot lid van de tweede Raad van Vlaanderen, maar woonde daarvan slechts enkele vergaderingen bij. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier strafte beiden op 1 april 1919 op grond van artikel 118*bis* Sw. Bruwier kreeg een opsluiting van vijf jaar en Van de Velde een opsluiting van tien jaar. Het Krijgshof bevestigde de straf van Bruwier op 9 augustus 1919⁹⁰ en verminderde de straf van

in handen van de bevoegde krijgsauditeur, die hierover arbitrair besliste zonder mogelijkheid tot hoger beroep: *Annales parlementaires 1918-1919*, Chambre, 12 december 1918, pp. 30-31; *Annales parlementaires 1918-1919*, Sénat, 28 december 1918, pp. 20-21; F. Landrien, 'Justice militaire. Défense des prévenus': in: *Journal des tribunaux*, nr. 34, 1919, kol. 33-36.

84. Dit werd eerst mogelijk door de wet van 25 juni 1921: *Pasinomie*, 1921, pp. 342-343.

85. *Documents parlementaires*, Chambre, 1920-1921, nr. 20, p. 55.

86. *Annales parlementaires 1918-1919*, Chambre, 6 maart 1919, pp. 470-472 en 480-488.

87. *Documents parlementaires*, Chambre, 1918-1919, 134, pp. 448-455.

88. Artikel 16, lid 1 van de wet van 30 april 1919 dat bepaalde dat "artikel 7 van het besluitwet van 11 oktober 1916 betreffende den staat van oorlog en den staat van beleg, krachtens de besluitwet van 16 november 1918 uit titel III ondergebracht in titel II van deze besluitwet, waarvan het sindsdien artikel 6 uitmaakt, wordt ingetrokken.", in: *VWKB*, 1919, pp. 480-481. De wet verscheen in het Staatsblad van 3 mei 1919 en was dus van kracht vanaf 13 mei 1919.

89. L. Gevers & M. De Bruyne, *Bruwier, Aloïs*, in: *NEVB [...]*, pp. 656-657.

90. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1203, nr. 54; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 118, nr. 574; *De Standaard*, 2 april 1919, p. 2 en 3 april 1919, p. 2.

Van de Velde op 10 oktober 1919 tot een opsluiting van vijf jaar. Een Koninklijk Besluit (nr. 3111) van 3 maart 1920 verminderde de straf van Bruwier nogmaals tot een gevangenisstraf van twee jaar, zodat hij meteen kon vrijkomen.⁹¹ Naderhand hield hij zich heel koest op Vlaams gebied.

De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier strafte in de maand april 1919 ook Frans Sandbergen wegens activisme. Naar eigen zeggen liet deze 46-jarige Nederlandse boekhouder die al voor de oorlog in Deurne bij Antwerpen woonde, zich op 12 september 1917 uit geldnood benoemen tot deeltijds docent economie aan de universiteit van Gent en tot deeltijds docent economie aan De Volkshogeschool van het Algemeen Nederlands Verbond in Antwerpen. Volgens de Antwerpse onderzoeksrechter Istas was deze laatste hogeschool een broeihaard van activisme.⁹² Sandbergen was ook aandeelhouder van Volksopbeuring, werkte enkele maanden voor de Duitse overheid als expertboekhouder en slaagde erin om een vertrouwelijk werk te bezorgen bij de activistische krant *Het Vlaamsche Nieuws*.

Sandbergen werd al op 4 december 1918 aangehouden op vordering van het parket van Antwerpen en via het krijgsauditoraat van Antwerpen-Limburg overgemaakt aan het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier,⁹³ dat hem betichtte van een inbreuk op artikel 118*bis* Sw. Volgens zijn advocaat Herbert Taufstein was hij hiervoor echter niet strafbaar omdat artikel 118*bis* Sw. vooreerst alleen voor Belgen gold en hij vervolgens niet had gehandeld met de uitdrukkelijke bedoeling om de Belgische Staat of instellingen te benadelen. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier aanvaardde geen van beide argumenten en veroordeelde Sandbergen op 9 april 1919 tot een opsluiting van vijf jaar. Sandbergen tekende tegen dat vonnis hoger beroep aan, maar het Krijgshof bevestigde dat vonnis op 17 mei 1919. Een koninklijk genadebesluit (nr. 3078) van 12 juli 1919 vond de straf wat overdreven en schold daarom de nog resterende straf kwijt, waardoor Sandbergen onmiddellijk vrijkwam.⁹⁴

Jozef De Belie⁹⁵ was de vierde burgeractivist die in de maand april 1919 door de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier tot een straf werd veroordeeld.

91. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1203, nr. 55; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 119, nr. 701, 2. Daar het strafdossier van beide veroordeelden verloren is gegaan, zijn er niet meer gegevens te vinden over de feiten die zij precies hadden gepleegd.
92. Nota van 27 maart 1919 in het strafdossier. In het bestuur zaten de gemeenteambtenaar Rudelsheim, de artsen Van der Auderaa en Schamelhout, Jozef De Keersmaecker en advocaat Wildiers. Meerdere professoren van deze hogeschool, zoals Albéric De Jaeghere, Frans Van Laar en Jozef Peeters, tekenden in 1916 het manifest voor een Vlaamse hogeschool in Gent.
93. RABW, R 526, register 272, notitie 5171 en 5178; RABW, R 93, notitieregister 1913-1918, notitie 31 en notitieregister 1919/1, notitie 11.
94. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1375, nr. 66; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 117, nr. 354; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 143 A, dossier 354/1919.
95. R. De Schryver, *Belie, Jozef de*, in: *NEVB [...]*, pp. 453-454.

Deze 47-jarige arts was tijdens de oorlog de spilfiguur van het activisme in Sint-Niklaas. Hij stond er aan het hoofd van het Vlaamse propagandabureau dat aan de lokale bevolking duizenden vlugschriften uitdeelde en richtte er meerdere meetings in die hij meestal zelf voorzat. Op één van die meetings spraken de overlopers Karel De Schaepdrijver⁹⁶ en Carlos Van Sante⁹⁷ en stelde De Belie hen voor als de vertegenwoordigers van de Vlaamse Frontpartij achter de IJzer. Op een andere meeting legde De Belie een motie van vertrouwen voor de Raad van Vlaanderen neer die door alle aanwezigen werd goedgekeurd en aan die Raad van Vlaanderen werd toegezonden. In zijn gesprekken met zijn stadgenoten en landgenoten stak De Belie zijn bewondering voor de Duitse cultuur niet onder stoelen of banken. Hij bejubelde zelfs nu en dan de Duitse overwinningen.

Het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier vervolgde De Belie voor al deze feiten op grond van artikel 104-105, 115, lid 5 en 118bis Sw. De Antwerpse advocaat Emiel Schiltz⁹⁸ verdedigde hem in eerste aanleg en wierp daarbij een exceptie van onbevoegdheid op omdat de besluitwet van 11 oktober 1916, die de krijgsraden de bevoegdheid verleende om zich over gewone burgers uit te spreken, strijdig was met artikel 26 GW daar hij alleen door de koning was opgesteld. De krijgsraad nam akte van die conclusie en besloot dat hij over de onbevoegdheid uitspraak zou doen samen met het vonnis te gronde. Die beslissing was helemaal niet naar de zin van advocaat Schiltz, die onmiddellijk een nieuwe conclusie neerlegde waarin hij beroep aantekende tegen dit tussenvonnis en vorderde dat de zaak te gronde zou worden uitgesteld tot er over dit beroep was beslist. De krijgsraad voegde echter ook de uitspraak over dat uitstel bij de uitspraak over de grond van de zaak en vatte het onderzoek ter zitting aan door de aanwezige getuigen te verhoren.

Schiltz verliet daarop ostentatief de zaal, waardoor De Belie zonder verdediger kwam te staan. Om een advocaat van ambtswege aan te stellen, werd de zaak dan maar tot 9 april 1919 uitgesteld. Op die dag legde advocaat Schiltz nieuwe besluiten neer waarin hij de krijgsraad vroeg om zich bij tussenvonnis eerst duidelijk uit te spreken over de exceptie van onbevoegdheid en pas dan, na een eventueel beroep tegen dat tussenvonnis, te starten met de grond van de zaak. Schiltz benadrukte daarbij heel sterk dat hij bij een afwijzing van dat voorstel de opdracht had gekregen om niet verder op te treden en De Belie in dit geval ook in de toekomst niet meer zou antwoorden op gelijk welke vraag van de rechtbank of van het Openbaar Ministerie.

96. M. Ureel & L. Vandeweyer, *Schaepdrijver, Karel de*, in: *NEVB [...]*, p. 2698.

97. L. Buning & L. Vandeweyer, *Sante, Carlos (eigenlijk Karel) J. van*, in: *NEVB [...]*, pp. 2693-2694.

98. H. Landuyt, *Schiltz, Emiel J.*, in: *NEVB [...]*, pp. 2707-2708.

De krijgsraad liet zich niet intimideren en besliste nog eens om de uitspraak over dit incident bij de uitspraak over de grond van de zaak te voegen. Schiltz verliet daarop een tweede keer ostentatief de rechtszaal en De Belie verklaarde dat hij geen enkele vraag meer zou beantwoorden en ook geen andere advocaat wilde. In aanwezigheid van een ambtshalve aangeduide advocaat, die het dossier niet kende en er duidelijk voor spek en bonen bijstond, werd het geding dan maar voortgezet. Meerdere getuigen werden verhoord en de aanwezige substituut-krijgsauditeur vorderde, rekening houdend met niet opgesomde verzachtende omstandigheden, een dwangarbeid van tien jaar. De van ambtswege aangeduide advocaat verklaarde daarbij dat hij, gezien de omstandigheden, niet in staat was om de verdachte te verdedigen.

De krijgsraad sprak zich op 10 april 1919 eerst uit over de exceptie van onbevoegdheid. Volgens die krijgsraad was de besluitwet van 11 oktober 1916 een echte wet die rechtmatig was afgekondigd en bekendgemaakt. Aan de rechtbanken was volgens de krijgsraad anderzijds alleen toegelaten om wetten toe te passen, niet om ze aan de grondwet te toetsen. De exceptie van onbevoegdheid werd bijgevolg afgewezen. De Belie werd vrijgesproken van een inbreuk op de artikelen 104 en 115, lid 5 Sw., maar wel schuldig bevonden aan een inbreuk op artikel 118*bis* Sw. Meteen werd hij veroordeeld tot een dwangarbeid van twintig jaar. De tactiek van Schiltz om steeds maar incidenten uit te lokken, had dus duidelijk niet gewerkt. De leden van de krijgsraad waren er blijkbaar alleen maar door geërgerd, wat dan voor de inbreuk op artikel 118*bis* Sw. tot de maximumstraf leidde.

De Belie tekende tegen zijn veroordeling hoger beroep aan en liet zich voor het Krijgshof verdedigen door Frans Van Cauwelaert⁹⁹ en Hector Lebon,¹⁰⁰ die toen beiden advocaat waren aan de balie in Antwerpen. Het Krijgshof vond de in eerste aanleg opgelegde straf overdreven en verminderde ze daarom op 13 januari 1920 tot een dwangarbeid van vijftien jaar. Een Koninklijk Besluit (nr. 3117) van 18 april 1920 herleidde die straf tot een gevangenisstraf van vijf jaar en een ministerieel besluit (nr. 16396) van 29 januari 1921 liet De Belie voorwaardelijk vrij op voorwaarde dat hij niet meer aan politiek deed.¹⁰¹

De Militaire Veiligheidspolitie hield op 16 november 1918 in Kontich de 31-jarige klerk Raf Van de Velde aan samen met de 40-jarige diamantbewerker Jules Hellemans op verdenking van activisme. Na een korte ondervraging werden beiden overgemaakt aan de procureur des Konings van Antwerpen, die hun strafdossier overmaakte aan de krijgsauditeur van de 2de Legerdivisie van Antwerpen die toen in Antwerpen verbleef. Deze maakte de zaak over aan de bestendige krijgsaudi-

99. L. Wils, *Cauwelaert, Frans van*, in: *NEVB [...]*, pp. 696-703.

100. H. Landuyt & N. Wouters, *Lebon, Hector*, in: *NEVB [...]*, pp. 1808-1809.

101. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1204, nr. 67; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 120, nr. 12/1920; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 163 A, dossier 12/1920.

teur van Antwerpen, die ze in toepassing van bovengenoemde circulaire van 18 november en 6 december 1918 op zijn beurt doorzond naar het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier.

Dit krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier betichtte Hellemans van het feit dat hij lid was geweest van de Gouwraad van Antwerpen (waar hij slechts vijf keer de vergadering had bijgewoond) en vervolgde hem hiervoor op grond van artikel 118*bis* Sw. Volgens datzelfde krijgsauditoraat was Van de Velde sinds juli 1917 secretaris van de Groeningherwacht van Kontich en sinds oktober 1917 secretaris van de Koolenverdeeling voor Vlaanderen. In Kontich deelde hij volgens datzelfde krijgsauditoraat nu en dan vlugschriften van het propagandabureau van de Raad van Vlaanderen uit en bestelde hij vertrouwelijke brieven uitgaande van het Antwerpse propagandabureau van de Raad van Vlaanderen dat hem maandelijks een vergoeding uitbetaalde van vijftieng frank. Het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier vervolgde hem hiervoor op grond van artikel 115, lid 5 en 118*bis* Sw.

In overeenstemming met de ministeriële circulaire van 30 december 1918 besliste het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier op 8 maart 1919 om het strafdossier tegen Jules Hellemans als zonder gevolg te klasseren. Tezeldertijd bracht datzelfde krijgsauditoraat het strafdossier tegen Raf Van de Velde wel voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier waar het Van de Velde betichtte van een inbreuk op artikel 118*bis* Sw. De krijgsraad vond echter de bewijzen tegen Van de Velde zo mager dat hij hem op 14 april 1919 over de gehele lijn vrijsprak en hem onmiddellijk in vrijheid stelde.¹⁰² Intussen had hij er wel al bijna zes maanden gevangenschap op zitten!

De Antwerpse apotheker Constant Gillis tekende in september 1916 het manifest van het Hogeschoolverbond voor een Vlaamse universiteit in Gent en zette er zich zeer actief voor in dat andere apothekers dit manifest tekenden. Hij werd ook lid van de Gouwraad van Antwerpen, van Het Vlaamsch Verbond en van de katholieke Vlaamse vereniging Per Crucem ad Lucem. Het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier betichtte hem voor dat alles van een inbreuk op de artikelen 104, 115, lid 5 en 118*bis* Sw. Zijn advocaat Charles du Bus de Warnaffe¹⁰³ verzocht de krijgsraad zich onbevoegd te verklaren op grond van het feit dat de besluitwet van 11 oktober 1916 alleen door de koning werd opgesteld en die besluitwet niet was bekendgemaakt, maar de krijgsraad ging hierop niet in, zoals in de zaken van De Waele, Vanden Bussche en Jonckx en De Belie, en veroordeelde Gillis op 28 april 1919 op grond van artikel 118*bis* Sw. tot een opsluiting van tien jaar. Vanwege een aantal, niet nader bepaalde, verzachtende omstandigheden verminderde het

102. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1204, nr. 76; RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1432, dossier 2726/1919.

103. J.M. Lermythe & L. Vandeweyer, *Bus de Warnaffe, burggraaf Charles du*, in: *NEVB [...]*, p. 667.

Krijgshof die straf op 7 januari 1920 tot een opsluiting van vijf jaar. Het cassatieberoep van Gillis werd verworpen op 26 februari 1920, maar een Koninklijk Besluit (nr. 3110) van 26 februari 1920 verminderde zijn straf tot een gevangenisstraf van drie jaar, waardoor hij meteen vrijkwam.¹⁰⁴

De 44-jarige Roza (in feite Rosalie) De Guchtenaere uit Ledeberg¹⁰⁵ was de eerste en enige vrouw die wegens activisme door een militaire rechtbank werd veroordeeld. De Militaire Veiligheidspolitie hield haar op 17 november 1918 aan in Gent en sloot haar op grond van artikel 2 van de besluitwet van 10 oktober 1918¹⁰⁶ eerst voor meer dan twee maanden op in het interneringskamp van Adinkerke. Pas op 27 januari 1919 verscheen ze in Gent voor een onderzoeksrechter, waar ze meteen protesteerde tegen het feit dat zij voor een militaire en niet voor een burgerlijke rechter terecht zou moeten staan. Op 13 februari 1919 werd zij samen met acht andere verdachten¹⁰⁷ per trein naar Brussel gebracht, waar ze dan, twee aan twee geketend, te voet van het Noordstation tot aan het Rouppeplein moesten gaan terwijl de bevolking hen uitjouwde en beledigde.

Substituut-krijgsauditeur René Herssens ondervroeg De Guchtenaere op 7 en 27 maart 1919 en betichtte haar hierbij van een inbreuk op artikel 118*bis* Sw. Einde 1917 had ze zich immers door de Duitsers tot directrice van de Normaalschool voor meisjes in Gent laten benoemen, was ze bestuurslid geworden van de Nationalistische Bond in Gent en maakte ze deel uit van het comité van de Nationalistische Voorwacht. Zij sprak ook op een twintigtal meetings in het Gentse en verdedigde daarbij categoriek het oprichten van een afzonderlijke staat Vlaanderen. Ze nam ook deel aan meerdere activistische optochten.

De Guchtenaere verdedigde zichzelf en weigerde categoriek de bijstand van een advocaat omdat de krijgsraad volgens haar onbevoegd was om haar te veroordelen. De krijgsraad veroordeelde haar niettemin op 18 april 1919 tot een dwangarbeid van vijftien jaar, een straf die door het Krijgshof op 6 januari 1920 werd verminderd tot een dwangarbeid van tien jaar. Een Koninklijk Besluit (nr. 3152) van 14 februari 1921 verminderde nog eens die straf tot drie jaar gevangenis, waardoor ze op 1 december 1921 van rechtswege vrijkwam.¹⁰⁸

104. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1376, nr. 77; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 120, nr. 3/1920; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 163 B, dossier 3/1920; *De Standaard*, 19 april 1919, p. 2.

105. L. Vandeweyer, *Guchtenaere, Roza, de*, in: *NEVB [...]*, pp. 1376-1377; C. Dutoit, *Een vrijzinnige feministe. Roza De Guchtenaere (1875-1942)*, in: L. Boeva e.a., *Jef Van Extergem: medestanders, tegenstanders*, Brussel, 1998, pp. 97-109.

106. *Pasinomie*, 1918, pp. 44-45.

107. Volgens een nota van de onderzoeksrechter van Gent van 11 februari 1919 die in het strafdosier steekt, gebeurde dit samen met Frans Lippens, Gaston Mahy, Leon Bogaerts, Karel De Beul, Lodewijk Hardyns, Hugo Van den Abeele, Remi Van der Meulen en Reinier Ysabie.

108. *Mej. Roza De Guchtenaere voor den Krijgsraad*, Gent, 1919; RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs

Roza De Guchtenaere, s.d.
[ADV, VFAL2090]

De 59-jarige Hippoliet Manssens, koopman uit Borgerhout, was de 17de burgeractivist die door de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier werd gestraft. Tijdens de oorlog was hij lid van meerdere Antwerpse Vlaamse verenigingen en als dusdanig bestuurder van de Vlaamse Werking en van Volksopbeuring, secretaris van Per Crucem ad Lucem, voorzitter van de Groeningherwacht van Borgerhout, lid van het Vlaamsch Verbond en voorzitter van de Gouwraad van Antwerpen. Bij een huiszoeking werden er grote pakken propagandamateriaal van de Raad van Vlaanderen gevonden waarvoor de uitdeling Manssens verzorgde. Het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier betichtte Manssens voor dat alles van een inbreuk op artikel 118bis Sw.

Advocaat Hector Lebon verdedigde hem voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier en riep de onbevoegdheid van die krijgsraad in omdat de besluitwet van 11 oktober 1916 alleen door de koning was opgesteld. De koning mocht volgens Lebon wel volmachtbesluiten uitvaardigen die kracht van wet hadden indien ze kaderden in de bijzondere machten die de koning had verkregen in de volmachtwet van 4 augustus 1914, maar kon geen andere wetsbesluiten opstellen daar dit strijdig was met artikel 78 van de grondwet dat bepaalde dat de koning slechts die bevoegdheden had die de grondwet of de wetten hem verleenden. De theorie dat de koning besluiten kon nemen die kracht van wet hadden, wanneer de twee andere takken van de wetgevende macht door oorlogsomstandigheden uitgeschakeld waren, ging volgens Lebon niet meer op sinds 11 november 1918 daar de Kamer van Volkvertegenwoordigers en de Senaat sindsdien volop de tijd hadden om de besluitwet van 11 oktober 1916 te bekrachtigen, wat zij echter niet hadden gedaan. De besluitwet van 11 oktober 1916 was volgens hem ook ongeldig omdat hij alleen in het onbezette gebied en in het buitenland was gepubliceerd en Manssens er voor het plegen van de feiten geen kennis van had kunnen nemen. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier beantwoordde dit betoog met de sindsdien klassiek geworden tegenargumenten: wanneer in uitzonderlijke omstandigheden slechts één tak van de wetgevende macht overbleef om beslissingen te nemen, kon die ene tak de wetgevende macht ten volle uitoefenen en de besluitwet van 11 oktober 1916 was zowel in het Frans en het Nederlands in het Staatsblad gepubliceerd, wat volgens artikel 4 van de publicatiewet van 1898 voldoende was om tien dagen later verbindend te zijn voor alle Belgen en inwoners van België.¹⁰⁹ De krijgsraad veroordeelde Manssens dan ook op 18 april 1919 tot een opsluiting van tien jaar, een straf die het Krijgshof bevestigde op 12 juli 1919. Manssens tekende

te velde 1914-1919, 1204, nr. 78; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 120, nr. 2/1920; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 163 B, dossier 2/1920; *De Standaard*, 19 april 1919, p. 2; *De Standaard*, 27 januari 1920, p. 2.

109. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1376, nr. 79; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 119, nr. 516/1919; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 149, 516/1919.

tegen dat arrest cassatieberoep aan, maar het Hof van Cassatie verwierp dat beroep op 19 september 1919. Een koninklijk genadebesluit van 11 april 1921 herleidde zijn straf tot een gevangenisstraf van vijf jaar en vier dagen later liet de Minister van Justitie hem voorwaardelijk vrij.¹¹⁰

De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier strafte op 18 april 1919 ook de 42-jarige Jan Hainaut uit Ekeren¹¹¹ wegens activisme. Hainaut was tijdens de oorlog de verantwoordelijke voor de verdelingsmagazijnen van Volkopbeuring in Antwerpen en liet zich in 1917 uitroepen tot lid van de Gouwraad van Antwerpen, waarvan hij een aantal vergaderingen bijwoonde. Hij was ook lid van de Vlaamse arbeidersgemeenschap, een soort coöperatieve die zich bezighield met de verdeling van havermout en steenkolen. Hij was een getalenteerd spreker die op twintig Vlaamse meetings de noodzakelijkheid verdedigde van een Vlaams onderwijs, een Vlaams gerecht en een Vlaams leger. Naar zichzelf beweerde had hij het daarbij nooit gehad over de zelfstandigheid van Vlaanderen, zelfs niet wanneer dit vooraf op een affiche was aangekondigd. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier veroordeelde hem tot een opsluiting van tien jaar, een straf die het Krijgshof op 13 januari 1920 verminderde tot een opsluiting van vijf jaar.¹¹²

Hainaut was door die laatste uitspraak zo mistroostig dat hij zich op 1 februari 1920 met een schoenveter ophing in de gevangenis van Sint-Gillis. De Vlaams-nationalistische krant *Ons Vaderland* weet die zelfdoding aan de rampzalige omstandigheden waarin Hainaut gevangen zat. Hij zou er slecht behandeld geweest zijn door Franstalige cipiers, geen medische zorgen hebben gekregen en midden in de winter in een onverwarmde cel zonder dekens zijn opgesloten. Boudewijn Maes interpelleerde hierover Minister van Justitie Vandervelde in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Die ontkrachtte elk van die beweringen en wees er vooral op dat Hainaut sterk depressief was geworden sinds zijn vrouw op 23 januari 1920 plotseling was overleden en vijf kinderen achterliet. In de gevangenis had Hainaut volgens Vandervelde wel genoten van het voordelige statuut van politiek veroordeelde dat hij als minister korte tijd voordien had laten invoeren.¹¹³

Jan Hainaut trad tijdens de activistische meetings in het Antwerpse dikwijls op samen met Lode (in feite Frans) Craeybeckx, die toen nog een 20-jarige Gentse universiteitsstudent uit Ekeren was en later de eerste socialistische burgemeester van Antwerpen zou worden.¹¹⁴ Op grond van een strafdossier dat spijtig

110. *De Standaard*, 21 april 1921, p. 2.

111. J. Brans, *Hainaut, Jan*, in: *NEVB [...]*, p. 636.

112. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1204, nr. 80; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 120, nr. 13/1920; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 163 B, dossier 13/1920.

113. *Annales parlementaires 1919-1920*, Chambre, 12 februari 1920, pp. 325-327.

114. M. Ruys & G. Carré, *Craeybeckx, Lode*, in: *NEVB [...]*, pp. 817-818.

genoeg recentelijk verloren is gegaan¹¹⁵, veroordeelde de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier Lode Craeybeckx op 18 april 1919 tot een opsluiting van vijf jaar en steunde hiervoor op artikel 118*bis* Sw. Het Krijgshof bevestigde dit vonnis op 3 februari 1920. Craeybeckx ging in cassatie en betwistte daar voor de zoveelste keer de rechtsgeldigheid van artikel 7 (later 6) van de besluitwet van 11 oktober 1916, maar ook in deze zaak veegde het Hof van Cassatie dat argument van tafel.¹¹⁶

De 39-jarige Constant Peeters uit Schaffen werd op 19 april 1919 tot een straf veroordeeld. Peeters was voor de oorlog koopman in hooi en stro, maar raakte in geldnood toen zijn opslagplaats in het begin van de oorlog afbrandde. Op aanraden van de Franstalige arts Prosper Vandekerckhof uit Diest solliciteerde hij in 1917 voor de post van ambtenaar eerste klasse op het Vlaams ministerie van Wetenschappen en Kunsten en werd hij hierin door de Duitse overheid benoemd op 31 augustus 1917 met een jaarwedde van 3 200 frank. In datzelfde ministerie kreeg hij op 17 november 1917 nog een bijbetrekking als bibliothecaris van de Raad voor de Verbetering van het Onderwijs en op 19 maart 1918 werd hij met terugwerkende kracht tot 31 december 1917 benoemd tot onderbureauchef. Peeters schreef ook meerdere artikelen in *Het Vlaamsche Nieuws* en drong er bij een zekere Hubert Stals uit Diest op aan dat hij lid zou worden van de Raad van Vlaanderen. Hij was ook ondervoorzitter van de Vlaamse Wacht in Diest, een vereniging van mannen die maandelijks bijeenkwam in het lokaal De Suikerpot in Diest om er Vlaamse liederen te zingen, bier te drinken en nu en dan een spreekbeurt te aanhoren. Onder meer Steven Prenau¹¹⁷ en Richard De Cneudt,¹¹⁸ beiden lid van de Raad van Vlaanderen, traden er op als gastsprekers.

Substituut-krijgsauditeur Herssens vervolgde Peeters voor al deze feiten op grond van artikel 118*bis* Sw. en vorderde voor hem een opsluiting van vijf jaar. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier volgde hem in dat betoog en veroordeelde Peeters op 19 april 1919 tot een opsluiting van vijf jaar. Peeters legde zich bij dat vonnis neer en verklaarde de dag nadien in een akte dat hij tegen dat vonnis geen hoger beroep zou aantekenen. Bij Koninklijk Besluit (nr. 3 075) van 21 juni 1919 werd hem de rest van zijn straf kwijtgescholden waardoor hij al op 27 juni 1919

115. Volgens een archieffiche in het Rijksarchief in Anderlecht werd het dossier in december 2003 uitgeleend aan een plaatsvervangende voorzitter van het Krijgshof. Sindsdien is het dossier spoorloos.

116. Betwisting op grond van het feit dat de besluitwet alleen door de koning was opgesteld en niet bekend was in het bezette gebied: RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te veld 1914-1919, 1204, nr. 81; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, nr. 59/1920; RABA, Krijgshof 1915-1954, doos 167, dossier 59/1920 (alleen verwijzingsfiche!); Cassatie 27 april 1920, *Pasicrisie*, 1920, I, pp. 124-125.

117. H.D. Mommaerts & L. Vandeweyer, *Prenau, Steven L.*, in: *NEVB [...]*, p. 2507.

118. W. Blokman & L. Vandeweyer, *Cneudt, Richard de*, in: *NEVB [...]*, pp. 753-754.

vrijkwam.¹¹⁹

Deze vroege vrijlating kwam niet zomaar uit de lucht gevallen, maar was een gevolg van het feit dat de 57-jarige Jan Baptist Maes, gemeentesecretaris van Diest, die vanaf november 1918 samen met Peeters in één strafdossier was vervolgd, tegen alle verwachtingen in op 26 april 1919 vrij werd gesproken. Na een reeks huiszoekingen in Diest had onderzoeksrechter Jules Simon van de rechtbank van eerste aanleg in Leuven Maes op 23 november 1918 samen met Peeters laten aanhouden¹²⁰ en had zijn dossier samen met dit van Peeters overgemaakt aan het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier. Dat krijgsauditoraat vervolgde vervolgens Maes op grond van artikel 118*bis* Sw. omdat hij lid was van de Katholieke Arrondissementsbond van Leuven, van de Vlaamse Wacht van Diest en lid van de plaatselijke afdeling van Volksopbeuring. In de zaal Palace in Leuven zou hij een vergadering hebben bijgewoond waarin de leden van de Gouwraad van Brabant en de afgevaardigden van Brabant in de Raad van Vlaanderen werden verkozen en op een te benoemen politiecommissaris en een burger die een paspoort wenste, zou hij druk hebben uitgeoefend om lid te worden van de Vlaamse beweging. Maes ontkende dit ten stelligste, maar substituut-krijgsauditeur Herssens zette niettemin zijn zaak samen met die van Peeters op de agenda van de zitting van de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van 19 april 1919.

Op die zitting van 19 april 1919 was Arthur Keiffer, de Franstalige¹²¹ advocaat van Peeters, aanwezig, maar niet meester Meysman die de advocaat was van Maes. Substituut-krijgsauditeur Herssens vroeg de krijgsraad daarom om beide zaken naar een volgende zitting te verschuiven. Maar de krijgsraad, die er zich zeer goed van bewust was dat zijn bevoegdheid over gewone burgers op dat ogenblik aan het aflopen was, weigerde dit uitstel, waarop Arthur Keiffer, die er blijkbaar van uitging dat Herssens en de zetelende krijgsraad zijn cliënt gunstig gezind waren, vroeg dat de zaak Peeters van de zaak Maes zou worden afgesplitst en onmiddellijk zou worden behandeld. De krijgsraad ging in op dat voorstel en verschoof de zaak Maes naar 26 april 1919 terwijl hij verderging met het onderzoek in de zaak Peeters. Zoals hoger aangegeven, werd die dan nog diezelfde dag tot een opsluiting van vijf jaar veroordeeld. In zijn vonnis hield de krijgsraad daarbij uitdrukkelijk rekening

119. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1204, nr. 82; RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1264, dossier 3028.

120. Niet alleen bij Maes en Peeters werden er huiszoekingen gedaan, maar ook bij Edward Theunissen, lid van de Gouwraad van Brabant, Albrecht Van de Poel, student in Gent, Jan Bergen, portier van de middelbare jongensschool in Diest, Hubert Stals, Frans Tulkens, Eugeen Van Herck en Claessen, twee leraren ad interim in de staatsmiddelbare school in Diest, Louis Rosquin, Edward Vereydt, David Eynatten, Theo Durlinger, Pieter Vroom en een zekere Vogels. Allen werden verdacht van activisme.

121. Peeters vroeg op de zitting zelf dat zijn advocaat in het Frans zou mogen pleiten!

met de verzachtende omstandigheden die substituut-krijgsauditeur Herssens zelf had ingeroepen.

Op 26 april 1919 kwam de zaak Maes dan voor diezelfde krijgsraad, zij het nu in een andere samenstelling. De strenge burgerlijke rechter Fromès was nu ingeruild voor de meer gematigde burgerlijke rechter Ernst.¹²² Zoals verwacht vorderde substituut-krijgsauditeur Herssens voor Maes een opsluiting van tien jaar. Maar advocaat Meysman kon de krijgsraad van de onschuld van zijn cliënt overtuigen en verkreeg nog diezelfde dag zijn vrijspraak.¹²³

In een brief van 8 juni 1919 aan rechter Fromès protesteerde Arthur Keiffer meteen tegen deze ongelijke behandeling van zijn cliënt en verzocht hij de rechter meteen om bij de koning tussen te komen om genade te bekomen voor zijn cliënt Peeters. Het krijgsauditoraat van dat Groot Hoofdkwartier nam dit betoog over en stelde aan Minister van Justitie Émile Vandervelde voor om de straf van Constant Peeters bij koninklijke genademaatregel te verminderen tot een gevangenisstraf van twee jaar. Vandervelde had hiervoor begrip en verminderde de straf van Peeters zelfs tot een gevangenisstraf van zeven maanden, waardoor hij op 27 juli 1919 vrijkwam. Op een volledig eerherstel moest hij wel wachten tot 1931.¹²⁴

Intussen was de 20-jarige Reinier Ysabie, zoon van een zelfstandige huis schilder uit Gentbrugge, op 22 april 1919 tot vijf jaar opsluiting veroordeeld. Volgens het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier had hij zich als 17-jarige humanioraleerling vrijwillig aangeboden bij de universiteitsbibliotheek van Gent om er als bediende te werken toen daar meerdere bedienden ontslag namen omdat de Duitsers de universiteit hadden vervlaamst. Hij was daarenboven lid geweest van de Nationalistische Bond en stichter en voorzitter van de Jonge Vlaamsche Wacht in Gent. Onder de titel Verklaring der Jong-Vlaamsche Wacht aan den Raad van Vlaanderen had hij voor deze vereniging, die maar uit twaalf jongeren bestond en slechts één keer samenkwam,¹²⁵ een manifest opgesteld waarin hij pleitte voor een volledige zelfstandigheid van Vlaanderen met behulp van de Duitsers. Tien van de twaalf leden van de Jonge Vlaamsche Wacht hadden dit manifest goedgekeurd en

122. Op 19 april 1919 zetelde majoor De Decker als voorzitter, rechter Fromès, burgerlijk lid als ondervoorzitter en kapitein-commandant Duquesne, kapitein Bogaert, luitenant De Wolf als gewone leden. Op 26 april 1919 zetelden majoor De Decker als voorzitter, rechter Ernst, burgerlijk lid als ondervoorzitter en kapitein-commandant Duquesne, kapitein Bogaert en luitenant De Wolf als gewone leden.

123. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1376, nr. 89; RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1436, dossier 3028.

124. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1436, dossier 3028.

125. Andere ondertekenaars van het manifest waren Gaston Mahy, ondervoorzitter, Willem Stocké, eerste schrijver, Hendrika Mahy, tweede schrijver, Heimond Rens, schatbewaarder, Edmond Van der Meulen, bestuurslid, Frans Van Gelder, bestuurslid, Frans Naudts, bestuurslid, Armandine Deman, bestuurslid en Leo Bogaerts, bestuurslid.

meeondertekend. De tekst werd door toedoen van Willem Stocké, eerste schrijver van de vereniging, gedrukt en rondgedeeld. In een activistische stoet die uitging ter gelegenheid van de onafhankelijkheidsverklaring van Vlaanderen in Gent, had Ysabie ten slotte een vlag gedragen met daarop de letters J.V.W. die verwezen naar de Jonge Vlaamsche Wacht.

Ysabie verdedigde zich door er vooreerst op te wijzen dat hij uit geldnood solliciteerde voor een betrekking op de universiteitsbibliotheek en hij er slechts een heel bescheiden administratieve taak vervulde tegen 125 frank per maand. Als jongen van zeventien jaar zou hij zich vervolgens hebben laten misleiden door een aantal activistische professoren die geregeld naar de bibliotheek kwamen. Meer in het bijzonder zou hij het bovengenoemde manifest hebben opgesteld op aanraden van professor Marcel Minnaert.¹²⁶ Hij zou ook nooit de toelating hebben gegeven om het stuk te drukken, en dat laatste was uiteindelijk alleen maar gebeurd op amper vijftig exemplaren omdat de Duitse censuur zich tegen de verspreiding kante. De vlag die hij tijdens de activistische optocht droeg, was volgens hem een gewone Belgische vlag waarop hij heel rudimentair de letters J.V.W. had geschilderd.

Substituut-krijgsauditeur René Herssens had geen oor naar zijn excuses en vorderde een opsluiting van vijf jaar op grond van artikel 118bis Sw. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier volgde hem hierin en legde die straf op 22 april 1919 op aan Ysabie. Ysabie tekende tegen dat vonnis hoger beroep aan en het Krijgshof verminderde op 7 januari 1920 zijn straf tot een gevangenisstraf van twee jaar.¹²⁷

Behalve Ysabie werd ook de 27-jarige Gaston Mahy uit Gent gestraft voor het goedkeuren en verspreiden van de Verklaring der Jong-Vlaamsche Wacht. Mahy was de zoon van een ketelmaker en de ondervoorzitter van de Jong-Vlaamsche Wacht in Gent. Hij liep ook mee in de activistische stoet ter gelegenheid van de onafhankelijkheidsverklaring van Vlaanderen en aanvaardde een assistentschap in de natuurkunde aan de vervlaamste universiteit van Gent tegen een jaarwedde van 2400 frank. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier veroordeelde Mahy op 6 mei 1919 tot een opsluiting van zeven jaar. Mahy tekende tegen dat vonnis hoger beroep aan en het Krijgshof verminderde zijn straf op 7 januari 1920 tot een gevangenisstraf van drie jaar. Een koninklijk genadebesluit (nr. 3125) van 5 juni 1920 verminderde deze laatste straf tot een gevangenisstraf van slechts achttien maanden, zodat hij korte tijd nadien vrijkwam.¹²⁸

126. L. Vandeweyer, *Minnaert, Marcel G.J.*, in: *NEVB [...]*, pp. 2062-2063.

127. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1376, nr. 83; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 120, nr. 4/1920; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 163 B, dossier 4/1920.

128. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1376, nr. 106; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 120, nr. 5/1920; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 163 B, dossier 5/1920.

De 40-jarige Gentse kleermaker Frans Lippens was de allerlaatste burger die zich voor activisme voor een militaire rechtbank moest verantwoorden. Al voor de oorlog was hij secretaris van het socialistische syndicaat van de kleermakers in Gent, lid van de werkrechtvaardersraad en lid van de socialistische partij. Tijdens de eerste oorlogsjaren bleef hij deze functies behouden, maar tot grote ergernis van zijn medevakbondsleden nam hij steeds radicaler Vlaamsgezinde standpunten in. Zo keurde hij in maart 1918 als enige lid van de werkrechtvaardersraad de motie af waarin de Raad van Vlaanderen werd afgekeurd voor zijn onafhankelijkheidsverklaring van Vlaanderen. Omdat hij hierdoor steeds meer in opspraak kwam, moest hij uiteindelijk zijn ontslag geven bij de socialistische vakbond, waardoor meteen zijn arbeidsinkomen wegviel.

Om dat laatste te verhelpen, wendde hij zich tot Jan Wannyn¹²⁹ die hem in dienst nam als bediende van de Nationalistische Bond en hem onder meer belastte met het opmaken van ledenlijsten en het klasseren van dagbladartikels. Op aandringen van Wannyn nam hij ook het woord op een vijftal meetings, waar hij het had over de taal als beschavingsmiddel en over syndicale kwesties. Naar zichzelf beweerde, sprak hij daar nooit tegen de koning noch tegen de regering en ook niet tegen het Belgische leger. Hij schreef ook twee artikelen in *De Vlaamsche Smeder* en twee andere in de *Nieuwe Gentsche Courant* die handelden over de rol van de vakbeweging, de regeling van de kinderarbeid, een persoonlijke verdediging tegen de aanvallen van de socialistische partij en over de werkloosheidsvergoedingen.

Omdat Lippens het met Wannyn absoluut oneens was over de rol van de vakbond in en het zelfbestuur voor Vlaanderen nam hij al na zes weken ontslag uit de Nationalistische Bond. Meteen sloot hij zich aan bij de pas opgerichte Vlaamsch-Nationale Partij van Alfons Van Roy¹³⁰, waar hij het manifest ondertekende dat op 15 mei 1918 werd gepubliceerd in de *Nieuwe Gentsche Courant*. Dat eiste een zo groot mogelijke onafhankelijkheid van Vlaanderen binnen de Belgische context. Naar eigen zeggen deed hij dit om niet te moeten gaan werken in Duitsland. Het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier achtte hem schuldig aan een inbreuk op artikel 118bis Sw. en vorderde een dwangarbeid van tien jaar. De krijgsraad van het Hoofdkwartier volgde het krijgsauditoraat in zijn betoog en veroordeelde Lippens op 5 mei 1919 tot een dwangarbeid van tien jaar. Lippens tekende tegen dat vonnis hoger beroep aan en het Krijgshof verminderde zijn straf op 3 februari 1920 tot een gevangenisstraf van twee jaar.¹³¹ Meteen sprak een militaire rechtbank

129. A. Goovaerts & L. Vandeweyer, *Wannyn, Jan B.*, in: *NEVB [...]*, pp. 3368-3369.

130. L. Bunning & L. Vandeweyer, *Roy, Alfons van (eigenlijk Cornelius M.A.R.)*, in: *NEVB [...]*, p. 2668.

131. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1204, nr. 103; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 120, nr. 58/1920; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 167, dossier 58/1920.

zich voor de laatste keer uit over het activisme van een gewone burger. Alle latere processen tegen activisten werden berecht door een provinciaal Hof van Assisen.

6. VLAAMSE MILITAIREN VOOR DE KRIJGSRAAD VAN HET GROOT HOOFDKWARTIER

De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier oordeelde niet alleen over zesentwintig Vlaamse burgers maar ook over zeven Vlaamse militairen die verdacht waren van activisme. Het ging daarbij vooreerst om een aantal militairen die in het begin van de oorlog krijgsgevangen waren genomen, zich in de Duitse gevangeniskampen of arbeidscommando's activistisch hadden gedragen en hiervoor als beloning vervroegd mochten terugkeren naar België waar zij eveneens propaganda hadden gevoerd voor het activisme.

In die Duitse krijgsgevangenenkampen en arbeidscommando's kwam het activisme onder de Vlaamse krijgsgevangenen al in 1915 op gang. Op 15 februari 1915 drong het Duitse ministerie van Oorlog in Berlijn er bij de kampcommandanten op aan dat zij lijsten zouden opmaken van de Vlaamse krijgsgevangenen met de bedoeling om ze nadien te concentreren in de kampen van Altengrabow, Güstrow, Soltau, Münster, Maagdenburg en Osnabruck.¹³² Toen dit plan uiteindelijk niet haalbaar bleek, opteerde datzelfde ministerie er een jaar later voor om de Vlaamse onderofficieren, de Vlaamse intellectuelen en de Vlamingen die gedeeltelijk werk- onbekwaam waren maar nog in staat waren om de interne diensten van het kamp te vervullen, samen te brengen in het krijgsgevangenenkamp van Göttingen.¹³³ Tezelfdertijd werden uit Göttingen alle Franse, Engelse en Franstalige Belgen naar andere Duitse krijgsgevangenenkampen (Kassel, Langensalza) overgebracht, waardoor Göttingen geleidelijk aan het uitzicht kreeg van een Vlaams gevangenenkamp.¹³⁴ In augustus 1916 telde Göttingen aldus 1125 Vlaamse krijgsgevangenen, op het einde van november 1916 1776, op het einde van december 1916 2097 en in maart 1917 2302.¹³⁵

De keuze van Göttingen als Vlaams concentratiekamp was niet toevallig. Al in de eerste maanden van 1915 vormde zich daar een kern van radicale flaminganten gevormd rondom Godfried Rooms, Leo Delfosse en Staf Bruggen die zich al voor de oorlog heel Vlaamsgezind hadden getoond en zich na hun opsluiting in Göttingen steeds meer ergerden over het feit dat de Belgische onderofficieren de Vlaamse

132. Rudiger, *Un livre noir de la trahison activiste*, Bruxelles, s.d., pp. 3-4.

133. Instructies van het Duitse Ministerie van Oorlog van 18 februari en 17 maart 1916, Rudiger, *Un livre noir [...]*, pp. 5-6; E. De Laminne, *Notes et impressions de captivité. Contribution à l'histoire de la Kultur*, Liège, 1919, pp. 101-102 en 106-112.

134. W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationaliteitskonflikt (Kasseler Forschungen für Zeitgeschichte)*, Melsungen, 1989, p. 172; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen in Duitsland in de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002, pp. 127-128.

135. W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 172.

soldaten die in de meerderheid waren nog steeds in het Frans bleven commanderen. Met medewerking van Carl Stange, professor in de protestantse theologie aan de universiteit van Göttingen, startten zij vanaf 3 maart 1915 het weekblad *Onze Taal*, dat zich aanvankelijk alleen bezighield met het verdedigen van de Vlaamse taal en cultuur, maar na drie maanden overschakelde naar politieke standpunten en voor Vlaanderen zelfbestuur en later een volledige soevereiniteit eiste.¹³⁶

Het Duitse ministerie van Oorlog is nooit van plan geweest om alle Vlaamse intellectuelen naar Göttingen over te brengen. In de kampen van Alten Grabow, Güstrow, Münster en Soltau bevonden zich immers nog vele duizenden andere Vlaamse krijgsgevangenen die daar en in de omliggende arbeidscommando's arbeid verrichten. Voor het regelen van een aantal praktische zaken, zoals de post- en pakjesverdeling en het opmaken van ziekenlijsten, maar vooral om de daar aanwezige Vlamingen *deutschfreundlich* te maken, moesten daarom in die kampen een aantal Vlaamse intellectuelen aanwezig zijn.¹³⁷ Die stonden via correspondentie, bezoeken van propagandisten en opleidingen in Göttingen voortdurend in contact met het basiskamp in Göttingen.¹³⁸

Om meer Duitsgezindheid bij de Vlaamse krijgsgevangenen te bewerkstelligen, zette de Duitse regering vanaf 17 oktober 1916 een grote propagandacampagne op het getouw. In ieder militair district waar een belangrijke groep van Vlamingen was opgesloten, werd een Duitse Flamenoffizier aangesteld die in het bijzonder belast was met het waken over het geestelijke en materiële welzijn van de Vlaamse gevangenen. Meer specifiek moesten zij erop toezien dat de Vlamingen behoorlijk werden gevoed en gekleed, bij ziekte de nodige verzorging kregen en vooral dat hen de nodige Vlaamse of nog beter activistische boeken, brochures en kranten werden verschaft. Die Flamenoffiziere werden opgeleid in Göttingen, maar bleven nadien voortdurend in contact met de gevangenisleiding in Göttingen, waar Carl Stange met een aantal medewerkers was aangeduid om te fungeren als het centrale bureau voor de propaganda naar de Vlaamse krijgsgevangenen in Duitsland. In de kampen en de omliggende arbeidscommando's rekruteerden die Flamenoffiziere Vlaamse intellectuelen als vertrouwensmannen om hen in te lichten over de morele en materiële toestand van de Vlamingen in de hoofdkampen en arbeidscommando's. Die vertrouwensmannen kregen betere voeding, konden gemakkelijker corresponderen, konden in burgerkledij de krijgsgevangenenkampen vrij in- en uitgaan en woonden soms buiten het kamp in de nabijgelegen steden. Zij waren

136. W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 169-170; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen [...]*, pp. 136-145.

137. W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 171.

138. Instructie van het Duitse Ministerie van Oorlog van 17 maart 1916. Rudiger, *Un livre noir [...]*, p. 6.

ook belast met de individuele toewijzing van de voedselpakketten die aan de krijgsgevangenen uit Vlaanderen collectief waren toegezonden.¹³⁹ De bedoeling van dat alles was het kweken van een Vlaamse gezindheid die zich afzette tegen de Frans-Belgische mentaliteit en de vorming van een politieke partij die sympathiek stond tegenover de Duitsers (Deutsch interessierten Partei).¹⁴⁰

Om die Duitsgezindheid te bewerkstelligen nam de Fürsorgeabteilung in elk kamp een aantal initiatieven. In de eerste plaats zorgde zij voor de verspreiding onder de Vlaamse krijgsgevangenen van Duitsgezinde of activistische brochures, tijdschriften en kranten, zoals het *Vlaamsche Nieuws*, de *Gazet van Gent*, de *Gazet van Brussel*, de *Gazet van Leuven*, *De Eendracht*, *Ons Land* en *De Toorts*. In tweede instantie hield de Fürsorgeabteilung zich bezig met de organisatie van een kwalitatief onderwijs voor de krijgsgevangenen waarin naast het aanleren van allerlei praktische zaken opleidingen van allerlei niveau werden gegeven in de Duitse taal- en letterkunde, de geschiedenis, het recht en de economie. De Fürsorgeabteilung zorgde ook voor de nodige ontspanning door het stimuleren van Vlaamse handwerkateliers, Vlaamse theatergroepen, Vlaamse orkesten, Vlaamse zanggroepen, Vlaamse filmzalen en Vlaamse bibliotheken. Ten slotte organiseerde de Fürsorgeabteilung een aantal bezoeken en voordrachten van activistische voormannen uit het bezette België, zoals Hippoliet Meert, Edmond Fabri, Domela Nieuwenhuis, August Borms, Raf Verhulst, Pieter Tack, Willem De Vreese, René De Clercq, Hector Planquaert en Alfons Van Roy.¹⁴¹ Cyriel Rousseu zorgde als gezant van de Raad van Vlaanderen voor het organiseren van deze bezoeken. Meteen werd een link gelegd tussen het activisme in de Duitse krijgsgevangenenkampen en het activisme in het bezette gebied.¹⁴²

Die link werd zelf heel intensief na het verdrag op 26 april 1918 in Bern over de uitwisseling van krijgsgevangenen tussen Duitsland, Frankrijk en de Belgische regering in Le Havre. Hierin was uitdrukkelijk bepaald dat de Belgische krijgsgevangenen die al meer dan achttien maanden waren opgesloten, niet naar het bezette België, maar verder naar het neutrale Zwitserland of het onbezette Frankrijk zouden gezonden worden.¹⁴³ Meteen ontstond er veel beroering in de Raad van Vlaanderen en bij de activisten in de Duitse krijgsgevangenenkampen. Wegens de oorlogsmoeheid wensten immers ook vele Vlaamse krijgsgevangenen

139. H. Eeman, *Captivité*, Bruxelles, 1984, p. 102.

140. Rudiger, *Un Livre noir [...]*, pp. 14-15, 22 en 30; W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 172; K. Otte, *Lager Soltau. Das Kriegsgefangenen- und Internierten Lager des Ersten Weltkriegs (1914-1921)*, Soltau, 1999, pp. 57-69; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen [...]*, p. 130.

141. E. De Laminne, *Notes et impressions [...]*, p. 109.

142. W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 173-174.

143. Meer over dit verdrag bij G. Cahen-Salvador, *Les prisonniers de Guerre 1914-1919*, Paris, 1929, pp. 243-266.

naar Zwitserland of Frankrijk te gaan, waar de Vlaamse activisten dan op hen geen invloed meer konden uitoefenen en zij zelfs dreigden te verfransen.

De Raad van Vlaanderen protesteerde heftig tegen deze bepaling en werd hierin gesteund door een activistenbetoging die op initiatief van Karel Waternaux op 26 juni 1918 in Antwerpen plaatsvond.¹⁴⁴ De Duitse overheid zwichtte en besloot op 3 juli 1918 dat de Vlaamse kandidaten voor vrijlating een alternatief kregen voor een overplaatsing naar Zwitserland of Frankrijk: ofwel bleven ze in Duitsland om er als vrij arbeider te werken en goed geld te verdienen, ofwel reisden ze af naar het bezette België, waar ze dan wel propaganda moesten maken voor het Vlaamse activisme.¹⁴⁵

Enkele dagen later al werden er eenentwintig Vlaamse krijgsgevangenen naar België teruggestuurd, waar zij op 11 juli 1918 door August Borms en het propagandabureau van de Raad van Vlaanderen plechtig werden ontvangen en op kosten van de Raad van Vlaanderen een diner in een Brussels restaurant en een ontspanningsnamiddag werd aangeboden.¹⁴⁶ Hendrik Van Hoofstadt en Leo Van Cleemput maakten deel uit van deze eerste zending.

Hendrik Van Hoofstadt was voor de oorlog een handelaar uit Antwerpen die al in augustus 1914 als korporaal in het 6de Linierement (2de Legerdivisie) gevangen werd genomen en naar Duitsland werd overgebracht.¹⁴⁷ Omdat zijn strafdossier verloren is gegaan, weten wij niet wat hem allemaal precies ten laste werd gelegd, maar uit andere dossiers weten wij dat hij zowel in het krijgsgevangenenkamp van Soltau als in dit van Göttingen optrad als een vertrouwensman van de Duitsers. In Göttingen was hij een tijdje bibliothecaris van de Vlaamse kampbibliotheek en werkte hij op het secretariaat van Cyriel Rousseu. Hij schreef ook geregeld een artikel in *Onze Taal*. Na zijn ontvangst op 11 juli 1918 in Brussel vestigde hij zich in Antwerpen en functioneerde hij er als persoonlijke secretaris van August Borms. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier veroordeelde hem op 3 mei 1919 op grond van artikel 118bis Sw. tot een dwangarbeid van tien jaar. Het Krijgshof herleidde die straf na een sterk pleidooi van Frans Van Cauwelaert¹⁴⁸ op 21 november 1919 tot een gevangenisstraf van twee jaar.¹⁴⁹

144. H.D. Mommaerts & P. van Hees, *Waternaux, Karel*, in: *NEVB [...]*, p. 3671.

145. Rudiger, *Un livre noir [...]*, pp. 80-81; W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 177; K. Cool, *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen [...]*, pp. 135-136 en 152.

146. *Les archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen) publiées par la Ligue nationale pour l'unité Belge*, Bruxelles, s.d., p. 411.

147. L. Boeva, *Hoofstadt, Rik (eigenlijk Hendrik)*, in: *NEVB [...]*, p. 1461.

148. Antwerpen, Archief en Museum voor Vlaamse Cultuurleven (AMVC-Letterenhuis), Fonds Van Cauwelaert, 30. In eerste aanleg werd Van Hoofstadt verdedigd door de minder bekende advocaat Mangin.

149. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1204, nr. 104; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 119, nr. 796/1919; *De Standaard*, 3 mei 1919, p. 2.

Secretariaat van Cyriel Rousseu in het kamp van Göttingen. De man in het midden in burgerkledij is Rousseu. Links van hem zit Maurice Goossens. De man die in het groepje van drie naast Rousseu zit, kon niet geïdentificeerd worden. In het midden van dit groepje zit Rik Van Hoofstadt en naast hem, volledig rechts Leo Van Cleemput.
[RABA, Krijgshof, dossiers 1915-1954, doos 149, dossier 517/1919]

Leo Van Cleemput werd geboren in Sint-Niklaas in een welstellende familie van vlashandelaars en was volgens één van zijn onderwijzers al in zijn jeugd jaren een arrivist die voor geld bereid was om alles en iedereen te verraden. Zijn ouders besteedden veel geld aan zijn opvoeding, maar hij behaalde uiteindelijk geen enkel diploma. Net voor de oorlog maakte hij deel uit van de Katholieke Gilde die toen onder de leiding stond van de activistische gemeentesecretaris Karel Heynderickx.¹⁵⁰ Nadat hij de kas van zijn ouders had leeggeplunderd, vluchtte hij naar Belgisch Kongo waar hij een tijdje werkzaam was als commercieel agent.

Bij het uitbreken van de oorlog gaf Van Cleemput zich op als vrijwilliger bij het koloniaal korps (4de Legerdivisie), waar hij dienst deed als brancardier. In deze laatste hoedanigheid werd hij in augustus 1914 ingezet in de streek van Namen, waar hij op 23 augustus 1914 door de Duitsers werd gevangen genomen. Die sloten hem eerst op in Celle (Hannover) en vervolgens in Göttingen. In dat laatste kamp gaf hij lessen Engels aan minderbegaafde militairen, hield hij meerdere voordrachten over de verdrukking van de Vlamingen in België en de eisen die ze na de oorlog moesten stellen en werkte hij op het secretariaat van Cyriel Rousseu. Als dusdanig viel hij op bij August Borms, die ook uit Sint-Niklaas afkomstig was en het kamp van Göttingen drie keer bezocht.

Toen er in mei 1918 sprake was van het vervroegd vrijlaten van Vlaamsgezinde militairen, drong Van Cleemput er bij het Office central Belge pour les prisonniers de guerre zelf op aan dat hij als ziekenverzorger zou uitgewisseld worden. Volgens zijn brief van 23 juni 1918 werd hij niet uitgekozen voor een uitwisseling omdat hij de gematigde Vlaamse lijn van Frans Van Cauwelaert en niet de strenge activistische lijn volgde. Deze laatste verzekerde hem nochtans een plaats in de Vlaamse administratie in Brussel. Volgens diezelfde brief wou hij kost wat kost naar Frankrijk gaan om er zich in dienst te stellen van de Belgische regering. De voorzitter van het Office central geloofde hem op zijn woord en vroeg zijn diensten om zijn geval te onderzoeken. Tot zijn grote ontgoocheling moest hij enige tijd later vaststellen dat Van Cleemput intussen met de hulp van August Borms op 10 juli 1918 naar België was teruggekeerd!¹⁵¹

Na de plechtige ontvangst in Brussel op 11 juli 1918 trad Van Cleemput onmiddellijk in dienst van August Borms die toen Gevolmachtigde was van de Raad van Vlaanderen met de bevoegdheid van het Nationaal Verweer. Samen met Aloïs Valgaeren en Gustaaf Claessens die met hem van Göttingen waren overgekomen, hield hij er zich als klerk bezig met het opstellen van verzoekschriften aan de Duitsers en het geven van inlichtingen over krijgsgevangenen. Omdat hij zo wel-

150. N. Van Campenhout, *Heynderickx, Karel (eigenlijk Emilius M.J. Carolus)*, in: *NEVB [...]*, pp. 1445-1446.

151. Brussel, Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief van het bureau voor politieke documentatie, 4.

bespraakt was, drong Borms er bij hem op aan om eens een voordracht te geven over de toestand van de Vlaamse krijgsgevangenen in de Duitse gevangenkampen. Van Cleemput ging hierop in en gaf zijn eerste voordracht over dat onderwerp in het voorprogramma van een spreekbeurt van Borms in Grimbergen. Omdat hij dat zo goed deed, mocht hij dit nog eens negen keer overdoen, onder meer in Sint-Niklaas, Geraardsbergen, Laken, Antwerpen, Hasselt en Brussel. In september 1918 sprak hij in Brussel op een meeting in de Alhambraschouwburg waar de sublieme overlopers Karel De Schaepdrijver en Carlos Van Sante¹⁵² ook het woord namen. Op het einde van zijn referaat eiste hij telkens dat de toekomstige Belgische regering meer rechten zou geven aan de Vlaamse soldaten en dat die soldaten desnoods "*met Vlaamsche vuisten en Vlaamsche bezems den vuigen franskiljonschen boel weg zouden vegen*". Voor zijn prestaties kreeg hij van het propagandacomité van de Raad van Vlaanderen maandelijks driehonderd frank en een terugbetaling van al zijn reis- en verplaatsingskosten.

Twee dagen voor de Wapenstilstand, vluchtte Van Cleemput naar Holland waar hij zich na enkele dagen aanbood bij de Belgische consul-generaal in Rotterdam. Die zond hem terug naar België en meer specifiek naar de kazerne van de lansiers in Brugge. Daar zond men hem toen naar een andere kazerne, waar hij op 2 december 1918 deserteerde en samen met zijn maîtresse naar Parijs trok. Daar vestigde hij zich onder de naam Van Gaal, naam van de echtgenoot van die maîtresse, tot hij op aangeven van de Franse politie op 31 januari 1919 werd aangehouden door de Belgische rijkswacht in Parijs en werd uitgeleverd aan het krijgssauditoraat van het Groot Hoofdkwartier. Dat sloot hem in afwachting van zijn proces op in de gevangenis van Vorst.

Substituut-krijgssauditeur René Herssens van het Groot Hoofdkwartier ondervroeg Van Cleemput meerdere keren, maar laatstgenoemde loochende telkens hardnekkig dat hij betrokken was bij de activistische ondernemingen in het krijgsgevangenkamp van Göttingen. Ook zijn overplaatsing naar België in juli 1918 gebeurde volgens hem niet op voorspraak van Borms, maar op die van het Rode Kruis dat dit deed omdat hij brancardier was. Op de meetings waaraan hij in het bezette België deelnam, zou hij alleen gesproken hebben omdat August Borms en vele anderen hem hadden verzekerd dat hij hiermee niets strafbaars deed. Hij zou er ook alleen gesproken hebben over de toestand van de krijgsgevangenen in Duitsland en nooit de koning of de Belgische regering hebben aangevallen. Hij voelde zich een Vlaming, maar dan een Vlaming zoals Frans Van Cauwelaert, die een grotere zelfstandigheid van Vlaanderen binnen België wenste.

152. Over deze sublieme overlopers zie L. Vandeweyer, *Sublieme deserteurs*, in: *NEVB [...]*, pp. 2922-2923.

Tijdens zijn ondervragingen bood Van Cleemput herhaaldelijk aan om bepaalde activisten te verklikken, zij het dan op voorwaarde dat zijn eigen lot aanzienlijk werd verbeterd en hij naar een strafcompagnie werd gezonden. Substituut-krijgsauditeur Stie ging hierop niet in en vroeg de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier om hem tot een levenslange dwangarbeid te veroordelen op basis van artikel 118*bis* Sw.¹⁵³ en 15 en 16 van het Militair Strafwetboek van 1870. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier verklaarde zich hiermee akkoord en veroordeelde Van Cleemput op 3 mei 1919 tot een levenslange dwangarbeid.

Van Cleemput ging in hoger beroep en zijn advocaat De Mortier verdedigde daarbij de stelling dat de artikelen 15 en 16 van het Militair Strafwetboek niet van toepassing waren daar artikel 118*bis* Sw. pas was ingevoerd door een besluitwet van 8 april 1917 en die besluitwet niet uitdrukkelijk bepaalde dat artikel 15 en 16 Mil. Sw. van toepassing waren wanneer een militair een inbreuk pleegde op dit artikel. Het Krijgshof volgde die redenering op 12 juli 1919 en verminderde zijn straf tot een dwangarbeid van twintig jaar.

Auditeur-generaal Raymond Van Zuylen van Nyevelt tekende cassatieberoep aan tegen dat arrest en stelde in een conclusie dat de wetgever in het Militair Strafwetboek van 1870 had bepaald dat artikelen 15 en 16 van dit strafwetboek van toepassing waren op alle artikelen tussen artikel 113 en 120 van het gewoon strafwetboek van 1867 en dus impliciet ook op het ingevoegde artikel 118*bis* Sw. Indien de besluitwetgever van 8 april 1918 een ander oordeel zou toegedaan geweest zijn, zou hij dit volgens de auditeur-generaal uitdrukkelijk in de besluitwet hebben opgenomen. Het Hof van Cassatie volgde die redenering niet en bekrachtigde op 25 november 1919 het arrest van het Krijgshof. Het gevolg was dat de hoedanigheid van militair voortaan niet meer kon worden ingeroepen om de straf bepaald in artikel 118*bis* Sw. met één trap te verzwaren.¹⁵⁴

De 28-jarige Gommaer Hendrickx, spoorwegbediende uit Lier en soldaat bij het 4de bataljon van de Genie, was de derde militair die zich voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier moest verantwoorden voor activisme in een krijgsgevangenenkamp in Duitsland. Hendrickx was pas enkele maanden voor het uitbreken van de oorlog in 1914 in het Belgische leger ingelijfd en werd al op het einde van de maand augustus 1914 in Ermines bij Namen door de Duitsers gevangen genomen. Die sloten hem achtereenvolgens op in de krijgsgevangenenkampen van Münster, Soltau en Göttingen, waar hij zich naar eigen zeggen nooit bezighield met het activisme. Toch verscheen er op 2 juni 1918 in het eerste nummer van het

153. Tijdens zijn vervolging werd ook artikel 115, lid 4 Sw. ingeroepen, maar de substituut-auditeur liet dit artikel uiteindelijk weg bij zijn eindvordering.

154. RABA, Krijgsraden en Krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1204, nr. 105; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 118, arrest nr. 517 van 12 juli 1919; RABA, Krijgsraad. Dossiers 1915-1954, doos 149, dossier 517/1919; Cassatie, 25 november 1919, *Pasicrisie*, 1919, I, pp. 257-258.

Lierse activistische weekblad *Onze strijd* onder zijn naam een kort artikel getiteld Herkauwingen waarin de regering in Le Havre scherp werd aangevallen en de Vlaamse soldaten werd aangeraden om niet meer voort te vechten. In nummer 7 van datzelfde weekblad verscheen op 14 juli 1918 een tweede soortgelijk artikel onder de titel *Rekening* dat nu uitdrukkelijk met zijn naam was ondertekend en ook meedeelde dat hij krijgsgevangene was in Göttingen.¹⁵⁵ Op 14 augustus 1918 keerde hij naar Lier terug, waar hij op 26 september 1918 aan het schepencollege schriftelijk de toelating vroeg om de feestzaal Vredeburg te gebruiken voor een meeting van de overlopers Carlos Van Sante en Karel De Schaepdrijver. Die meeting ging uiteindelijk niet door.

Op grond van deze feiten liet het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier hem aanhouden en betichtte het hem van 1° activisme in het kamp van Göttingen, 2° medewerking aan de activistische propaganda uitgaande van Van Sante en De Schaepdrijver en 3° ophitsende taal in de activistische pers. Op grond van artikel 115, lid 5 en 118bis Sw. vorderde het krijgsauditoraat daarvoor een dwangarbeid van vijftien jaar. Omdat Hendrickx tussen 30 maart 1919 en 6 april 1919 zijn standplaats in Duitsland had verlaten zonder op tijd terug te keren, vorderde het krijgsauditoraat bovendien een gevangenisstraf van 28 dagen wegens desertie (artikel 45-48 Milt. Sw.).

Frans Van Cauwelaert verdedigde Hendrickx en wees er de leden van die krijgsraad vooreerst op dat er geen enkel bewijs was geleverd dat hij zich activistisch had gedragen in een Duits krijgsgevangenkamp.¹⁵⁶ Vervolgens stelde hij dat de Duitsers Hendrickx helemaal niet hadden vrijgelaten omdat hij in Göttingen het vertrouwen van de Duitsers had gewonnen, maar wel omdat hij ziek was. Het reserveren van een zaal in Lier deed Hendrickx volgens Van Cauwelaert omdat Karel De Schaepdrijver hem dit na een meeting in Turnhout uitdrukkelijk had gevraagd en hij vreesde dat hij anders zou moeten terugkeren naar Duitsland. De twee artikelen in *Onze strijd* had Hendrickx volgens Van Cauwelaert helemaal niet geschreven en ook niet ondertekend, zodat zijn naam er ten onrechte was vermeld. Zijn afwezigheid in de kazerne in Duitsland tussen 30 maart en 6 april 1919 ten slotte verantwoordde Van Cauwelaert doordat Hendrickx in die periode inlichtingen was gaan vragen op het Justitiepaleis van Antwerpen om te weten waarvan hij precies werd beschuldigd. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier achtte dit pleidooi meer dan overtuigend en sprak Hendrickx vrij op 30 juni 1919 bij gebrek aan bewijzen.

155. Rudiger citeerde in zijn boek nog uit het derde artikel van Hendrickx van 27 juli 1918 zonder te vermelden waar het verschenen is: Rudiger, *Un livre noir [...]*, p. 97. In het proces is van dat derde artikel geen sprake.

156. AMVC-Letterenhuis, Fonds Van Cauwelaert, 27.

Het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier was door die vrijspraak zo verbolgen dat het niet alleen onmiddellijk hoger beroep aantekende, maar ook weigerde om Hendrickx in afwachting van zijn proces in hoger beroep voorlopig in vrijheid te stellen. Van Cauwelaert protesteerde tegen die gang van zaken en verkreeg van het Krijgshof op 8 november 1919 dat Hendrickx onmiddellijk werd vrijgelaten. Op 28 januari 1920 bekrachtigde datzelfde Krijgshof uiteindelijk zijn vrijspraak. Frans van Cauwelaert was ook hier zijn advocaat.¹⁵⁷

Naast deze drie, in het begin van de oorlog krijgsgevangen genomen militairen, veroordeelde de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier ook drie militairen die pas in mei-juni 1918 aan het Belgisch-Duitse front waren gevangen genomen en er zich na deze gevangenneming toe lieten verleiden om een tijdje mee te werken aan de activistische propaganda in het bezette gebied.

Dit was vooreerst het geval voor de 28-jarige Polydoor Coenen uit Menen, soldaat in het 2de regiment jagers te voet (5de Legerdivisie), die in de nacht van 16 op 17 mei 1918 aan de Smishoek in Merkem met negen andere soldaten van zijn regiment naar de Duitse vijand was overgelopen en hiervoor in januari 1919 was aangehouden. Tijdens zijn ondervraging bekende Coenen dat de Duitsers hem tijdens zijn opsluiting in het overgangskamp in Kortrijk een aantal dagen verlof hadden gegeven om zijn zieke moeder in Menen en zijn zuster in Aalst te bezoeken. In deze laatste plaats woonde hij een activistische meeting bij waarin hij een uiteenzetting gaf over de lamentabele situatie van de Vlaamse soldaten aan het front. Volgens een getuige gaf hij toen ook kritiek op de regering in Le Havre en droeg hij op zijn vest een insigne met de spreuk "*Spreekt uw taal*". Substituut-krijgsauditeur Stie vorderde voor hem de doodstraf op grond van zowel zijn overlopen naar de vijand (artikel 52 Mil.Sw.) als zijn inbreuk op artikel 118*bis* Sw. De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier sprak hem op 24 april 1919 vrij van een inbreuk op artikel 118*bis* Sw., maar veroordeelde hem voor zijn overlopen wel tot de doodstraf met de kogel, een straf die het Krijgshof bevestigde op 31 mei 1919. Zijn cassatieverzoek werd afgewezen op 29 juli 1919, maar een k.B. van 18 november 1919 zette zijn doodstraf om in een levenslange hechtenis en die straf werd op haar beurt herleid tot een gewone hechtenis van zeven jaar door een k.B. van 26 april 1922. Op 14 juli 1936 kreeg hij eerherstel.¹⁵⁸

157. RABA, Krijgsraden en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1205, nr. 142; RABA, Krijgsraad. Dossiers 1915-1954, doos 166, dossier 48/1920; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 119, nr. 764/1919 en 120, nr. 48. In feite bekrachtigde het Krijgshof de vrijspraak voor de feiten die waren vervolgd op basis van artikel 115, lid 5 en artikel 118*bis* Sw., maar verbrak het Hof het vonnis van de krijgsraad van 30 juni 1919 voor de desertie omdat de amnestiewet van 31 oktober 1919 (*VWKB*, 1919, pp. 1762-1767) intussen aan een dergelijk misdrijf amnestie had verleend en de strafvordering hierdoor ten aanzien van dat feit was uitgedoofd.

158. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsraden te velde 1914-1919, 1204, vonnis nr. 86; RABA, Krijgshof. Arresten 1849-1940, 117, nr. 401; RABA, Krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 145 A, dossier

Iets gelijkaardigs overkwam de 27-jarige boomkweker Jan Paspont uit Bilzen en de 29-jarige beenhouwer Theofiel Meulemans uit Zottegem, respectievelijk sergeant en soldaat in de 9de compagnie van het 8ste Linieregiment (4de Legerdivisie). Tijdens een verkenningstocht in het Diksmuidse in de nacht van 10 op 11 juli 1918 werden zij door de Duitsers gevangen genomen en opgesloten in Brugge. Daar kregen zij onmiddellijk het bezoek van de sublieme overloper Vital Haesaert¹⁵⁹ die hen eerst allerlei lekkernijen verschafte en in het bezit stelde van een aantal Vlaamse kranten waarin de Belgische regering in Le Havre werd aangevalen. Kort nadien werden zij ondervraagd en vervolgens naar het doorgangskamp in Kortrijk gebracht. Daar traden beiden op als figurant in het activistische toneelspel *Waarom?* dat de belabberde toestand van de Vlamingen aan het front hekelde en achtereenvolgens in Kortrijk, Brugge, Oostende en Gent werd opgevoerd. Op 8 september 1918¹⁶⁰ nam Paspont deel aan een activistische meeting in Hasselt waar Jan Borms¹⁶¹, Karel De Schaepdrijver, Carlos Van Sante en Leo Van Cleemput het woord namen terwijl hijzelf op het podium zat. Tijdens de optocht die aan de meeting voorafging, droeg hij de Vlaamse Leeuwenvlag.

Bij zijn ondervraging verklaarde Meulemans spontaan dat hij naar de vijand was overgelopen, maar voegde eraan toe dat dit gebeurd was omdat Paspont hem daartoe had aangezet. Paspont ontkende dat ten stelligste en poneerde dat hij zijn dienst aan het front altijd correct had uitgevoerd en zich meerdere keren spontaan had aangeboden om de gevaarlijke opdracht van patrouillelid uit te voeren. Op de zitting van de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van 20 juni 1919 deed substituut-krijgsauditeur Stie daarom ten aanzien van Paspont afstand van zijn strafvordering wegens desertie naar de vijand en vorderde nog alleen voor zijn inbreuk op artikel 118bis Sw een dwangarbeid van tien jaar. Meulemans maakte zich volgens de substituut-krijgsauditeur echter wel schuldig aan desertie naar de vijand (artikel 52 M.Sw.) en een inbreuk op artikel 118bis Sw. en moest volgens hem dan ook een levenslange hechtenis krijgen.

De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier sprak op 21 juni 1919 beiden vrij van desertie naar de vijand, maar achtte beiden wel schuldig aan een inbreuk op artikel 118bis Sw. Meteen veroordeelde hij hen beiden tot elk een opsluiting van vijf jaar. De twee veroordeelden legden zich uitdrukkelijk neer bij deze uitspraak en tekenden geen hoger beroep aan. Bij k.B. van 11 april 1921 werd hun straf daarom teruggebracht tot twee jaar gevangenisstraf en bij k.B. van 12 en 13 mei 1921 tot de

401/1919.

159. Eén van de zogenaamde vijf sublieme deserteurs: L. Schepens & P. van Hees, *Haesaert, Vital*, in: *NEVB [...]*, pp. 1394-1395.
160. L. Vandeweyer, *Het activisme in Limburg [...]*, p. 211. Paspont had het in zijn verklaring van 8 mei 1919 over juli 1918.
161. K. Van Hoorick & L. Vandeweyer, *Borms, Jan*, in: *NEVB [...]*, p. 563.

Vlaamse militairen uit het kamp van Kortrijk die in de maanden augustus-september 1918 het activistische toneelstuk *Waarom?* van René Maes opvoerden in Kortrijk, Brugge, Oostende en Gent. Vierde van rechts de Kortrijkse bleekster Martha Mahieu die de rol van ziekenverpleegster speelde.

[RABA, Krijgsraad van Brabant, dossiers 1912-1927, doos 115, dossier 1922/395-401/1922]

al ondergane straf. Op 2 en 3 mei 1929 kregen zij zelfs eerherstel.¹⁶²

Een geheel apart geval vormde het proces tegen Leo Verhauwen uit Munte die toen de oorlog op 4 augustus 1914 uitbrak, nog net geen 18 jaar was. Verhauwen stelde zich toen onmiddellijk vrijwillig in dienst van het Belgische leger, waar hij de taak kreeg toebedeeld van brancardier en werd ingezet in het militair ziekenhuis in Antwerpen onder de leiding van de Belgische arts-generaal Émile Stainfort. Toen het Belgische leger daar in de maand oktober 1914 vertrok, gaf die generaal hem het bevel om in Antwerpen achter te blijven en er de zieken verder te verzorgen. Via een Belgische kapitein gaven de Duitsers hem daar op 1 november 1914 zijn ontslag, waardoor hij naar Munte kon terugkeren.

In Munte werkte Verhauwen een tijdje bij zijn vader, die een aannemer van bouwwerken was, maar in 1917 schreef hij zich in als student aan de Gentse universiteit, waar hij naar eigen zeggen nooit colleges volgde. Volgens substituut-krijgsauditeur Stie hield hij er zich vooral bezig met het organiseren van feesten en vergaderingen voor het propagandacomité van de Raad van Vlaanderen. Hij sprak ook op een aantal activistische meetings in de omgeving van Gent waar hij onder meer verklaarde dat de Belgische regeringen nog nooit iets hadden gedaan voor de Vlamingen, dat de Vlamingen veel minder voordelen hadden dan de Walen, dat het de plicht was van de Vlamingen om van de afwezigheid van de regering in Le Havre te profiteren om hun rechten vooruit te helpen en dat de Vlaamse soldaten aan het front vanwege hun Vlaams zijn door de officieren werden verstoten en vervolgd. Om dat laatste te illustreren, las hij dan telkens een stukje voor uit *Vlaanderens weezang aan de IJzer* van Karel De Schaepdrijver en Jules Charpentier.¹⁶³ Volgens de substituut-krijgsauditeur zou Verhauwen ook bevriend geweest zijn met enkele agenten van de Duitse geheime politie, en meer specifiek met een zekere doctor Fellingier van de Civilverwaltung in Gent. Enige dagen voor de Wapenstilstand zou hij van de Duitsers een pas hebben gekregen om van Gent naar Brussel te reizen en van daar naar Holland te trekken. Volgens de substituut-krijgsauditeur maakte Verhauwen zich hierdoor schuldig aan een inbreuk op artikel 118bis Sw. en moest hij gestraft worden met een opsluiting van vijf jaar.

Verhauwen verdedigde zichzelf voor de rechtbank en wees er vooreerst op dat hij Vlaamsgezind, maar geen activist was. Hij zou ook maar op twee meetings hebben gesproken, namelijk op een meeting in Schellebelle en één in Uitbergen. Daar had hij toen alleen gezegd dat de Vlamingen het grootste voordeel zouden halen uit een betere ontwikkeling en dat zij hiermee ook het best zouden gediend

162. RABA, Krijgsauditeurs en krijgsraden te velde 1914-1919, 1205, nr. 133; RABA, Krijgsauditeurs en krijgsraden te velde 1914-1919, 1259, dossier 2676.

163. K. De Schaepdrijver & J. Charpentier, *Vlaanderens Weezang aan den IJzer*, Brussel, 1918. Charpentier was net zoals De Schaepdrijver een sublieme deserteur.

zijn in het leger. Noch de koning, noch de regering zou hij ooit hebben aangevallen. Hij zou ook nooit nauwe banden hebben gehad met de Duitse geheime politie en zou dokter Fellingner alleen hebben gekend via een gemeenschappelijke vriend. Hij kreeg inderdaad van de Duitsers een papier om van Gent naar Brussel te reizen, maar een gelijksoortig papier werd wel aan 3 000 andere Gentenaars gegeven. Zelf was hij tweemaal het voorwerp geweest van een Duitse huiszoeking omdat hij ervan verdacht werd inlichtingen te hebben verschaft aan Belgische spionnen. Hij had het Belgische staatverband steeds verdedigd en was hiervoor zelfs in ruzie gevallen met Jan Wannyn¹⁶⁴ die het separatisme verdedigde. Wannyn zou hem zelfs verboden hebben om nog verder aanwezig te zijn op activistische vergaderingen en zou dit verbod door de Duitse politie hebben laten handhaven.

Advocaat De Cnijf verdedigde Verhauwen in eerste aanleg en zette zich toen vooral in opdat de krijgsraad zich onbevoegd zou verklaren omdat Verhauwen geen militair meer was op het ogenblik van de feiten. Volgens De Cnijf was Verhauwen in 1914 zoals vele andere oorlogsvrijwilligers zonder een schriftelijke overeenkomst in het leger ingelijfd en werden de militaire wetten hem ook nooit voorgelezen, elementen die volgens artikel 77 van de militiewet en artikel 1 en 11 Mil.Sv. noodzakelijk waren om iemand als militair te beschouwen.

De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier antwoordde op deze exceptie van onbevoegdheid in zijn vonnis van 14 juni 1919. Het krijgsauditoraat had volgens de krijgsraad inderdaad niet bewezen dat Verhauwen een schriftelijk contract had gehad en dat de militaire wetten ooit aan Verhauwen waren voorgelezen, maar het stond anderzijds wel ontegensprekelijk vast dat Verhauwen als brancardier in dienst van het Belgische leger was geweest, in deze hoedanigheid diende onder de bevelen van arts-generaal Stainfort en zijn militaire hoedanigheid tijdens het gerechtelijk onderzoek nooit had betwist. Tegen Verhauwen kon dan ook artikel 19 Mil.Sv. worden ingeroepen dat bepaalde dat in oorlogstijd alle personen die onder welke titel ook aan het leger gehecht waren, onder de strafrechtelijke jurisdictie van het militaire gerecht vielen. Aangezien de feiten anderzijds bewezen waren, veroordeelde de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier Verhauwen dan ook tot een dwangarbeid van tien jaar.

Verhauwen tekende tegen deze uitspraak hoger beroep aan en werd voor het Krijgshof verdedigd door Frans Van Cauwelaert. Laatstgenoemde herhaalde daar de redenering van De Cnijf, maar voegde er nu aan toe dat artikel 19 van het Wetboek van Militaire strafvordering alleen in beperkende zin mocht worden geïnterpreteerd en dus alleen kon worden toegepast op personen die nog effectief gehecht waren aan het Belgische leger op het ogenblik van de feiten die hen ten laste werden gelegd. Bij Verhauwen was er nu geen enkele band meer met het Belgische leger

164. A. Goovaerts & L. Vandeweyer, *Wannyn, Jan B.*, in: *NEVB [...]*, pp. 3368-3369.

vanaf het ogenblik dat hij op 1 november 1914 ontslagen werd uit de dienst van arts-generaal Stainfort. Integendeel, door de Duitse bezetting was Verhauwen op het ogenblik van de feiten die hem ten laste werden gelegd, al meer dan drie jaar totaal afgesneden van het Belgische leger, dat zich in het onbezet gebied en in het buitenland bevond. Anderzijds kon het feit dat Verhauwen deze onbevoegdheid tijdens het gerechtelijk onderzoek niet had ingeroepen, volgens Van Cauwelaert niet tegen hem worden tegengeworpen, daar een exceptie van onbevoegdheid altijd voor de rechter te gronde kon worden opgeroepen.

Het Krijgshof antwoordde in zijn arrest van 28 januari 1920 uitvoerig op deze argumentatie. Het was volgens het hof inderdaad niet in overeenstemming met artikel 1 en 11 van het Wetboek van Militaire strafvordering bewezen dat Verhauwen op het ogenblik van de gewraakte feiten deel uitmaakte van het Belgische leger, maar volgens het verslag van de extraparlamentaire commissie die in 1894-1895 het wetboek van militaire strafrechtspleging voorbereidde, kon het gehecht zijn aan het leger in oorlogstijd met alle middelen bewezen worden. Uit de ondervragingen van Verhauwen en uit veel andere stukken in het strafdossier was nu gebleken dat Verhauwen al in de maanden september en oktober 1914 feitelijk dienst deed als brancardier bij het Belgische leger en er bijgevolg toen tussen hem en het Belgische leger een rechtsband bestond. Die rechtsband bleef bestaan zolang de oorlog duurde of totdat de Belgische krijgsoverheid er uitdrukkelijk of feitelijk een einde aan maakte. Bij Verhauwen was dit laatste nooit gebeurd, zodat hij in 1917 en 1918 nog steeds in dienst was van het Belgische leger. Het ontslag dat de Duitse militaire overheid hem op 1 november 1914 had gegeven, was ongeldig daar de Duitse militaire overheid niet bevoegd was om hem te ontslaan. Het Krijgshof achtte zich dan ook ten volle bevoegd om te oordelen over Verhauwen en verklaarde hem op 28 januari 1920 schuldig aan een inbreuk op artikel 118*bis* Sw. Wegens verzachtende omstandigheden werd zijn straf wel verminderd tot een opsluiting van vijf jaar.

Verhauwen tekende tegen dat arrest cassatieberoep aan en benadrukte daarbij het feit dat toen hij zich in november 1918 opnieuw bij het leger vervoegde, hij nu wel een schriftelijk contract kreeg en slechts een rekrutensoldij werd uitbetaald. Maar ook dit argument kon het Hof van Cassatie niet overtuigen en het verwierp zijn cassatieberoep op 11 mei 1920. Bij ministeriële beslissing nr. 16 674 van 29 januari 1921 werd Verhauwen op 31 januari 1921 wel voorwaardelijk vrijgelaten.¹⁶⁵

165. RABA, Krijgsraden en Krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1377, nr. 131; RABA, Krijgsraad. Dossiers 1915-1954, doos 166, dossier 47/1920; RABA, Krijgshof. Arresten, 120, arrest nr. 47.

7. EEN SAMENVATTING BIJ WIJZE VAN CONCLUSIE

'Activisme' was kort na de Eerste Wereldoorlog een strafrechtelijke term waarmee de militaire en burgerlijke strafrechtelijke instanties de inbreuken op artikel 104, 115, lid 5 en 118*bis* Sw. aanduidden, onverschillig door wie die inbreuken ook waren begaan.

De berechting van dit activisme was in toepassing van artikel 7 (later 6) van de besluitwet van 11 oktober 1916 en twee circulaire van de auditeur-generaal (19 november en 6 december 1918) voor een korte periode exclusief toebedeeld aan de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier. Voor gewone burgers was dat het geval van 19 november 1918 tot 13 mei 1919 en voor militairen van 19 november 1918 tot 30 september 1919.

Met medewerking van de lokale burgerlijke parketten legde het krijgsauditoraat van dit Groot Hoofdkwartier toen een strafdossier aan tegen 794 personen die van activisme waren verdacht, van wie er slechts vijfendertig (28 burgers en 7 militairen) door de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van het Leger werden berecht. Van die vijfendertig verdachten waren er drie Franstaligen¹⁶⁶ en tweeëndertig Vlamingen (25 burgers en 7 militairen).

Van die tweeëndertig Vlamingen werden er in eerste aanleg vier vrijgesproken en achtentwintig tot een straf veroordeeld. Die achtentwintig straffen varieerden van een gevangenisstraf van twee jaar, die tweemaal werd uitgesproken, tot de doodstraf, die slechts éénmaal werd uitgesproken en bovendien in hoger beroep werd verminderd tot een buitengewone hechtenis van twintig jaar. De andere uitgesproken straffen waren een levenslange dwangarbeid (éénmaal), een dwangarbeid van twintig jaar (éénmaal), een buitengewone hechtenis van vijftien jaar (éénmaal), een dwangarbeid van vijftien jaar (tweemaal), een buitengewone hechtenis van vijftien jaar (éénmaal), een dwangarbeid van twaalf jaar (éénmaal), een dwangarbeid van tien jaar (viermaal), een opsluiting van tien jaar (vijfmaal), een opsluiting van zeven jaar (éénmaal) en een opsluiting van vijf jaar (negenmaal). De meeste veroordeelden werden daarnaast van rechtswege ontzet uit hun titels, ambten en andere openbare betrekkingen alsook het recht ontzegd om gedurende een bepaalde periode bepaalde politieke en burgerlijke rechten uit te oefenen.

Tegen die tweeëndertig strafuitspraken in eerste aanleg werd er vijfentwintig keer hoger beroep aangetekend: twee keer tegen een vrijspraak en drieëntwintig keer tegen een strafuitspraak. De twee vrijspraken werden telkens bevestigd. De drieëntwintig strafuitspraken werden negenmaal bevestigd en veertienmaal verminderd (nooit verhoogd!). Met uitzondering van het geval De Waele, mag men dus niet gewagen van een strenge repressie van het activisme door het militair

166. Octave Lamotte, Georges Moulinas en Ernest Hannotiau.

gerecht, zeker niet wanneer men er dan nog rekening moet mee houden dat voor de meeste straffen geheel of gedeeltelijk genade¹⁶⁷ en een voorwaardelijke invrijheidstelling werd verleend.

De tweeëndertig Vlamingen die door de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier in de eerste zes maanden van 1919 werden berecht, werden in de eerste plaats vervolgd omdat ze kort na de Wapenstilstand door de verschillende gerechtelijke instanties konden worden aangehouden. Krijgsraden mochten toen immers nog geen vonnissen bij verstek wijzen en konden bijgevolg niet oordelen over de vele activisten die op dat ogenblik naar het buitenland gevlucht waren. Het waren dan ook allen kleine garnalen van het activisme in Vlaanderen die in de eerste zes maanden van 1919 tot een straf werden veroordeeld. De grote vissen kwamen pas vanaf september 1919 voor de hoven van Assisen.

Jos Monballyu (°1948), studeerde rechten en geschiedenis en is Gewoon hoogleraar aan de rechtsfaculteit KU-Leuven, KULAK en HU-Brussel. Hij is eveneens redactielid en voorzitter van het internationale tijdschrift *The Legal History Review*, lid van de Koninklijke commissie voor de Oude wetten en verordeningen van België en voorzitter van het Comité Rechtsgeschiedenis van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Letteren en Schone Kunsten. Hij publiceerde meerdere boeken over rechtsgeschiedenis.

167. Zo weigerde de koning nog op 4 december 1919 om genade te verlenen aan Hippoliet Manssens en op 26 december 1919 aan Jan Van Breetwater, maar kreeg Constant Gillis op 26 februari 1920, Frans Lippens op 29 mei 1920, Gaston Mahy op 5 juni 1920, Robert De Waele op 18 juni 1920 en 3 februari 1921, Leo Van Cleemput op 31 augustus 1920 en Roza De Guchtenaere op 14 februari 1921 genade: ARA, Ministère de la Justice. Direction générale des établissements pénitentiaires. Service des grâces. Versement 2001, pp. 754-755.

Tabel. Vlaamse activisten voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier

Datum	Naam, voornaam	B(urger) M(ilitair)	Straf in Eerste aanleg	Straf in hoger beroep (datum)	
1.	23/01/1919	De Waele, Robert	B	DOODSTR	20 BHEC (1/10/1919)
2.	22/02/1919	De Muylder, André	B	15 BHEC	5 OPSL (23/05/1919)
3.	13/03/1919	Coremans, Edward	B	15 DA	Bevestiging (12/12/1919)
4.	17/03/1919	Van Breetwater, Jan	B	10 OPSL	Bevestiging (21/06/1919)
5.	17/03/1919	De Boeck, Marcel	B	5 OPSL	Geen hoger beroep ingesteld
6.	17/03/1919	Jacquemyns, Leopold	B	5 OPSL	Geen hoger beroep ingesteld
7.	25/03/1919	T'Sjoen, Floris	B	10 DA	5 OPSL (06/01/1920)
8.	26/03/1919	Dieudonné, Richard	B	12 DA	Bevestiging (09/08/1919)
9.	01/04/1919	Bruwier, Alois	B	5 OPSL	Bevestiging (09/08/1919)
10.	01/04/1919	Van de Velde, Joseph	B	10 OPSL	5 OPSL (10/10/1919)
11.	09/04/1919	Sandbergen, Frans	B	5 OPSL	Bevestiging (17/05/1919)
12.	10/04/1919	De Belie, Jozef	B	20 DA	15 DA (13/01/1920)
13.	17/04/1919	Van de Velde, Raf	B	VRIJSP	Geen hoger beroep ingesteld
14.	18/04/1919	Gillis, Constant	B	10 OPSL	5 OPSL (07/01/1920)
15.	18/04/1919	De Guchtenaere, Roza	B	15 DA	10 DA (06/01/1920)
16.	18/04/1919	Manssens, Hippoliet	B	10 OPSL	Bevestiging (12/07/1919)
17.	18/04/1919	Hainaut, Jan	B	10 OPSL	5 OPSL (13/01/1919)
18.	18/04/1919	Craeybeckx, Lode	B	5 OPSL	Bevestiging (03/02/1920)
19.	19/04/1919	Peeters, Constant	B	5 OPSL	Geen hoger beroep ingesteld
20.	22/04/1919	Ysabe, René	B	5 OPSL	2 GEV (07/01/1920)
21.	22/04/1919	Van den Bussche, Jules	B	2 GEV	Bevestiging (10/10/1919)
22.	22/04/1919	Jonkcx, Raymond	B	2 GEV	Bevestiging (10/10/1919)
23.	24/04/1919	Coenen, Polydoor	M	VRIJSP	Bevestiging (31/05/1919) ^o
24.	26/04/1919	Maes, Jan-Baptiste	B	VRIJSP	Geen hoger beroep ingesteld
25.	03/05/1919	Lippens, Frans	B	10 DA	2 GEV (03/02/1920)
26.	03/05/1919	Van Hoofstadt, Hendrik	M	10 DA	2 GEV (21/11/1919)
27.	03/05/1919	Van Cleemput, Leo	M	LDA	20 BHEC (12/07/1919)
28.	06/05/1919	Mahy, Gaston	B	7 OPSL	3 GEV (07/01/1920)
29.	14/06/1919	Verhauwen, Leo	M	10 DA	5 OPSL (28/01/1920)
30.	21/06/1919	Meuleman, Theofiel	M	5 OPSL	Geen hoger beroep ingesteld
31.	21/06/1919	Paspont, Jan	M	5 OPSL	Geen hoger beroep ingesteld
32.	30/06/1919	Hendrickx, Gommaar	M	VRIJSP	Bevestiging (28/01/1920)

^o Werd op dezelfde dagen wel veroordeeld tot de doodstraf wegens desertie naar de vijand.